

10 november 2013

Elfnummerlezing door Margaret MacMillan

## **De Grote Oorlog: het einde van de vrede en opnieuw vrede sluiten.**

Dames en heren,

Ik ben de burgemeester ten zeerste dankbaar voor deze genereuze inleiding. Voorts gaat mijn dank ook uit naar het Vlaams Vredesinstituut, naar Ieper – de stad van de vrede – en het In Flanders Fields Museum, die deze lezing mogelijk maakten.

De 100<sup>e</sup> verjaardag van de Grote Oorlog nadert, en in 2019 staat er nog een verjaardag voor de deur: die van de vredesconferentie die trachtte de brokken van de wereld te lijmen. Daarom is dit moment bij uitstek geschikt om na te denken over deze jaren en de wereld die daarna vorm kreeg. Hopelijk kunnen we dat echt op internationale wijze doen, zonder te veroordelen, en kunnen we focussen op de oorzaken die ertoe leidden dat dit grote continent zichzelf en de wereld zoveel schade berokkende in de 20<sup>e</sup> eeuw. Welke lessen kunnen we hier vervolgens uit trekken voor de 21<sup>e</sup> eeuw?

Mogelijk vraagt u zich af hoe een historicus kan helpen bij dit proces. Hoewel ik ervan overtuigd ben dat de geschiedenis een grote hulp kan zijn om met het heden om te gaan, geloof ik niet dat het verleden duidelijke lessen of blauwdrukken biedt. Gebeurtenissen herhalen zich nooit precies op dezelfde manier: de tijden en spelers verschillen. Bovendien kun je uit het verleden alle mogelijke lessen trekken die je wil, en mensen grijpen het verleden dan ook frequent aan om te rechtvaardigen wat ze in het heden doen. Dit gezegd zijnde denk ik dat de geschiedenis en geschiedkundigen nuttig kunnen zijn op diverse manieren.

Om te beginnen kan de geschiedenis leiden tot een beter inzicht in actuele vraagstukken, in anderen en in onszelf. Het lijkt me onmogelijk om conflicten zoals die tussen de Palestijnen en de

Israëli's te begrijpen zonder te weten hoe elk volk gevormd is uit zijn vroegere ervaringen en herinneringen. Terwijl Israëli's de stichting van de staat Israël in 1948 beleven als een moment van hoop na de gruwel van de Holocaust, beschouwen Palestijnen deze gebeurtenis als de nakba, de catastrofe. Het verleden werpt een lange schaduw over het heden. Wanneer we dat uit het oog verliezen, beroven we onszelf van een instrument om inzicht te verwerven in het heden.

De geschiedenis kan ook helpen om gevaarlijke mythes en argumenten aan te vechten, bijvoorbeeld dat naties als Duitsland en Frankrijk gedoemd zijn om elkaar te bevechten zoals men algemeen aannam in beide landen vóór 1914. Ze helpt ons ook om kritischer naar onszelf te kijken. Canadezen - zoals ik - beschouwen zichzelf als vriendelijke, zachtaardige, tolerante en vredelievende mensen. Wie van jullie heeft ooit een Canadese ijshockeywedstrijd gezien? Daar komt een heel andere kant van ons naar boven.

De geschiedenis helpt ons ook om vragen te formuleren over het heden door soortgelijke situaties, trends, veronderstellingen en gebeurtenissen onder onze aandacht te brengen. We hebben goede vragen nodig als we een slaagkans willen hebben om complexe, actuele vraagstukken te analyseren en oplossingen te vinden. Meer nog, de geschiedenis kan ons waarschuwen dat bepaalde gedragingen leiden tot zekere gevolgen. Zie het als verkeersborden die bestuurders waarschuwen voor overstromingen en gevaarlijke bochten. Mocht de Brits-Amerikaanse coalitie die naar Irak trok in 2003 de geschiedenis van dat land bestudeerd hebben, dan had ze geweten ze dat Iraki's, van welke etniciteit of religie ook, goede historische redenen hebben om buitenlanders te wantrouwen die zich met hun zaken willen bemoeien en om te denken dat deze outsiders in feite op hun olie uit zijn. Pas nadat de opstanden uitbraken, bestudeerden Britse en Amerikaanse bevelhebbers de case van de Britten die op vergelijkbare problemen stuitten in de jaren '20. *The Seven Pillars of Wisdom*, een klassieker over het Midden-Oosten van T.E. Lawrence, werd plots verplichte lectuur. De politieke leiders in Londen en

Washington zouden evenmin zo zeker van hun stuk geweest zijn dat ze een goed werkende democratie konden installeren in Irak als ze hadden geweten hoe Saddam Hoessein zo veel van haar maatschappelijke instellingen had vernietigd.

Mag ik u wijzen op een andere waarschuwing die het verleden ons kan geven? Oorlog en vrede zijn geen tegenpolen, maar wel een afspiegeling van een maatschappij: er bestaan altijd spanningen tussen oorlogsgezinde en vredesgezinde strekkingen in een samenleving. Oorlog kan ons besluiten als bij toeval. Soms denken we ten onrechte dat we anderen met succes kunnen overbluffen of intimideren. We nemen aan, vaak verkeerdelijk, dat we weten hoe anderen zullen reageren of denken. Robert McNamara, de Amerikaanse minister van defensie in het beginstadium van de Viëtnamoorlog, trachtte zijn hele latere leven, nadat hij zijn ambt had neergelegd, te begrijpen op welk vlak hij, de regering en de Verenigde Staten gefaald hadden en zei ooit: 'onze foutieve inschatting van vriend en vijand weerspiegelde onze onwetendheid over de geschiedenis, cultuur en politiek van het volk ter plekke en de persoonlijkheden en gebruiken van zijn leiders.' Soms kijken we toe hoe een crisis hoog oploopt totdat het te laat is om de catastrofale gevolgen nog af te wenden.

Dat brengt me bij de uitbarsting van de Eerste Wereldoorlog. Dit is een eindeloos discussiepunt en naar schatting bestaan er over dit onderwerp zo'n 30.000 werken alleen al in het Engels. Er kwamen dit jaar diverse nieuwe studies uit, waaronder een werk van mezelf. Waarom snijd ik zo'n uitgepuurd onderwerp opnieuw aan? Deels omdat historici er nog steeds niet in geslaagd zijn om een consensus te bereiken over de oorzaken van de oorlog, en ik vermoed dat dit ook nooit zal gebeuren. Het blijft een grote, historische puzzel doordat er zoveel mogelijke oorzaken bestaan, van nationale rivaliteit tot de wapenwedloop en menselijke fouten. Toch mogen we daarom niet denken dat de oorlog onvermijdelijk was. Ik kan niet geloven dat de menselijke handel en wandel ooit onvermijdelijk is. Dat is doemdenken.

Er bestaat nog een reden waarom we de uitbraak van de oorlog zo fascinerend vinden. Als we niet begrijpen wat de oorlog uitlokte, kunnen dan ook wij in een zinloze oorlog verzeild raken, zelfs bij toeval? De huidige situatie in de wereld heeft wel wat gemeen met die vóór 1914. Ook wij zien verschuivingen in de internationale rangorde waarbij sommige machten opkomen en andere achteruitgaan. De Verenigde Staten bevinden zich tegenwoordig in de positie van het toenmalige Britse Rijk, dat als soevereine macht de wereld en een flink deel van de wereldhandel domineerde en uitgedaagd werd door nieuwe en vaak drieste machten. In zijn glorie tijd keek Groot-Brittannië aan tegen concurrentie van Duitsland, Rusland, de Verenigde Staten en ook van Japan in Azië, precies zoals de Verenigde Staten vandaag de dag concurreren met China, India en Brazilië. Net zoals toen bestaan er in de wereld onrusthaarden waar lokale spanningen en rivaliteit grotere machten bij een conflict kunnen betrekken. In 1914 was de Balkan gevaarlijk, vandaag de dag zijn Syrië en de Zuid-Chinese Zee probleemzones.

We leven ook in belangrijke tijden van globalisering die de wereld nader tot elkaar brengen door handel en investeringen, snelle en efficiënte communicatie en massale bewegingen van mensen. We zijn geneigd te denken dat deze trend alleen gunstige effecten kan hebben, want hoe dichter we bij elkaar komen, hoe beter de harmonie en het begrip. Toch moeten we daar in het licht van een vorige grote globaliseringsperiode in de moderne geschiedenis — de decennia vóór 1914 — beter over nadenken. Voor de Eerste Wereldoorlog uitbrak, ontstond er een reactie tegen deze globalisering, waardoor het nationalisme oplaaide en imperialistische rivaliteit aangemoedigd werd.

Neem het voorbeeld van Duitsland en Groot-Brittannië. Ze waren elkaars grootste handelspartners. Er bestonden voorts heel wat familiebanden, te beginnen bij de koninklijke families. De twee volkeren deelden ook bepaalde waarden: in beide landen bestond er een

protestantse meerderheid, en in die tijd was religie nog een invloedrijke factor in Europese maatschappijen. Ze bewonderden elkaars onderwijs: in 1914 waren vier Britse kabinetsministers opgeleid in Duitsland en Duitse Rhodes-scholieren en anderen kwamen naar Oxford en de overige Britse universiteiten. Toch sloeg een wapenwedloop op zee, gevoed door het groeiende nationalisme in beide landen, een bres tussen hen. Groot-Brittannië zocht aansluiting bij zijn oude vijanden Frankrijk en Rusland en Europa raakte almaar meer verdeeld in twee gewapende kampen.

Globalisering kan ook een andere reactie uitlokken, waarbij mensen vluchten in sterk gewortelde identiteiten van nationale, etnische of religieuze aard. Bewegingen van mensen kunnen eveneens vijandigheid tegenover buitenstaanders uitlokken. Voor 1914 werden Joodse migranten uit Oost-Europa argwanend bekeken in West-Europese landen en het antisemitisme steeg opvallend, zelfs tegenover Joden die goed geïntegreerd waren in hun eigen maatschappijen. Vandaag de dag zien we vergelijkbare angstgevoelens toenemen in Europa, of het nu om moslims gaat, of in het geval van Groot-Brittannië, waar ik nu leef, om migranten uit Bulgarije en Roemenië.

We kijken terug op het verloren Europa van de late 19<sup>e</sup> en vroege 20<sup>e</sup> eeuw als een tijd van grote vooruitgang, vrede en voorspoed, maar we mogen de angstgevoelens die door de samenleving raasden niet vergeten. Angst voor vijandelijke burens en angst voor vijanden in eigen land, of het nu ging om minderheden of de werkende klasse die toenam in aantal en vaak ook in strijdlust. Net zoals wij bezorgd zijn om internationaal islamitisch fundamentalisme en om islamitische terroristen, vreesden veel mensen in Europa, vooral uit de heersende klassen, voor terrorisme en gewelddadige revolutie.

In deze kringen begonnen gevaarlijke opvattingen over oorlog te rijpen. Men ging oorlog beschouwen als een nuttig instrument om nationale belangen in het buitenland te verdedigen, maar ook als methode om binnenlandse sociale dilemma's en spanningen op te lossen. Een oorlog kon verdeelde naties bijeenbrengen in patriottische eenheid en vormde ook een goed excuus om parlementen en vakbonden op te heffen. De toenemende aanvaarding van een mogelijke oorlog, zelfs een algemene oorlog tussen de meeste of alle grootmachten in Europa, werd gevoed door militarisme en sociaal darwinisme. Door de eerste strekking kregen de krijgsmacht en militaire waarden een bevoorrechte positie in de maatschappij, terwijl de laatste strekking de overtuiging verspreidde dat oorlog een natuurlijk onderdeel is van de menselijke samenleving en dat naties die er niet in slagen om te overleven, verdienen om te verdwijnen. En daarmee geeft de geschiedenis ons alweer een nuttige waarschuwing, namelijk dat we nooit de kracht van ideeën mogen onderschatten.

We moeten echter onderstrepen dat er ook andere ideeën de ronde deden in het Europa van toen. En hierbij wil ik graag een andere vraag opwerpen. Waarom faalde de vrede terwijl zoveel Europeanen wilden dat ze bleef duren? Tenslotte had Europa een buitengewone eeuw van vrede achter de rug na 1815. Er woedden weliswaar oorlogen — in de Krim, in Europa tussen Oostenrijk-Hongarije en Pruisen en tussen Pruisen en Frankrijk, en koloniale oorlogen in het Verre Oosten en in Afrika — maar de meeste Europeanen in die eeuw ondervonden de oorlog niet aan den lijve. Bovendien waren de oorlogen gewoonlijk kort en afdoend. Voor veel Europeanen was oorlog rond 1914 onwaarschijnlijk of zelfs ondenkbaar. Economen en bankiers argumenteerden dat een grote oorlog onmogelijk was omdat Europa's economie dan al snel zou instorten.

Bovendien kwam er een nieuwe internationale orde op met nieuwe internationale normen, en een internationale publieke opinie. Het Concert van Europa, opgemaakt door de grote machten, was

conservatief in zijn doelstellingen en moest politieke verandering in de kiem smoren, maar het werkte ook als mechanisme om meningsverschillen tussen naties te regelen en oplossingen te vinden. Ondanks de conservatieve strekking raakten de constitutionele democratie en regeringsvorm verspreid, zelfs in een autocratie als Rusland, en de liberalen hoopten dat deze evolutie samen met vrijere handel zou zorgen voor een grotere internationale harmonie. Dankzij alfabetisering, goedkope boeken, wijdverspreide kranten en snelle communicatiemiddelen zoals de telegraaf kon men voortaan de publieke opinie mobiliseren tegen misbruiken zoals slavernij en de wreedheden in Belgisch Congo. Internationale organisaties, waaronder de Interparlementaire Unie die opgericht werd in 1889, bouwden bruggen tussen naties, terwijl organisaties zoals het Internationale Rode Kruis probeerden om de gevolgen van conflicten te verzachten.

In deze periode legde men ook de fundamenten voor echt internationale rechtsregels, rechtbanken en procedures. Naties gebruikten in toenemende mate onpartijdige onderzoekscommissies om geschillen op te lossen of ze deden een beroep op arbitrage. Van de 300 arbitragebeslissingen tussen 1794 en 1914 vielen er meer dan de helft tussen 1890 en 1914. Men ondernam ook pogingen tot ontwapening of ten minste tot de beperking van wapens. Er vonden twee conferenties plaats in Den Haag, in 1899 en 1907, waaruit slechts beperkte afspraken voortvloeiden, maar ze leidden wel tot de oprichting van het Permanent Hof van Arbitrage dat vandaag de dag nog altijd bestaat. Over de hele wereld droomden idealisten van het einde van geheime diplomatie, geheime verdragen en militarisme.

Opvallend is hoe sterk de vredesbeweging in Europa en daarbuiten was vóór 1914. In heel wat landen leefde er onder de middenklasse een sterke vredesbeweging die gesteund werd door de kerken, en in sommige gevallen door politieke partijen. Er bestonden verenigingen om vrede te promoten, er werden vredesoptochten en vredesmarsen gehouden. In 1891 vestigde het Internationaal Bureau voor de Vrede zich in Bern, en er vonden regelmatig vredescongressen



plaats om te bespreken hoe men een einde kon stellen aan oorlog. Alfred Nobel benutte een flink deel van zijn grote fortuin om de Nobelprijs in het leven te roepen. De socialistische Tweede Internationale verklaarde herhaaldelijk dat zijn leden — en hun aantal nam gevoelig toe — zich tegen een grote oorlog zouden kanten.

Zoals we weten triomfeerden uiteindelijk de oorlogsgezinde krachten, maar ze hoefden niet noodzakelijk te winnen in de zomer van 1914. Helaas leidde Europa's succes in de handhaving van vrede tot een gevaarlijke zelfingenomenheid. Er waren een aantal crises geweest vóór 1914 — die elkaar steeds sneller opvolgden — waar Europa zich met succes doorsloeg. Het oude Concert van Europa functioneerde klaarblijkelijk en de grootmachten werkten samen om oorlog te vermijden. In 1914 dachten velen dat de crisis in de Balkan, die ontstond toen Bosnische terroristen de Oostenrijkse aartshertog in Sarajevo vermoordden, wel vreedzaam opgelost zou raken zodra de storm was gaan liggen. De Europese samenleving besepte pas tijdens de laatste dagen van juli 1914 dat er ditmaal echt oorlog op komst was. Stefan Zweig, de grote Oostenrijkse schrijver, was met vakantie in Oostende. Mensen van allerlei nationaliteiten genoten met volle teugen aan de kust. 'Plotsklaps', herinnert Zweig zich, 'zwiepte een koude wind van angst over het strand en blies het zand leeg'. Hij pakte haastig in en spoedde zich huiswaarts per trein. Toen hij in Wenen aankwam, was de Grote Oorlog losgebarsten.

In die laatste noodlottige weken werd Europa ook in de steek gelaten door zijn leiders, die niet konden weerstaan aan de druk vanuit hun eigen militaire rangen om aan te vallen. De soldaten zagen alleen het gevaar dat ze niet tijdig klaar zouden staan. Ze waren blind voor het feit dat hun eigen oorlogsvoorbereidingen een vergelijkbare reactie zouden uitlokken bij de vijand. In Oostenrijk-Hongarije, Duitsland en Rusland accepteerden de leiders – zwakke mannen, elk op hun eigen manier – de argumenten van de strijdkrachten en ondertekenden ze bevelen die tot de oorlog leidden. We kunnen leren van wat president John F. Kennedy deed in de Cubaanse

rakettencrisis in 1962. Hij stond onder enorme druk vanuit de Amerikaanse strijdkrachten om Cuba aan te vallen, ook al was het risico op een grootschalige kernoorlog met de Sovjet-Unie dan reëel. Hij koos ervoor om hun advies naast zich neer te leggen, en daarvoor moet de wereld hem eeuwig dankbaar zijn. Misschien hielp het hem dat hij net Barbara Tuchmans grote boek *The Guns of August* had gelezen, waarin ze aantoonde welke rol vergissingen, een strakke planning en valse veronderstellingen hadden gespeeld in de uitbraak van de Eerste Wereldoorlog.

Zoals wij allen weten, draaide de oorlog niet uit zoals de meeste Europeanen verwachtten. In plaats van korte campagnes met duidelijke en beslissende overwinningen kregen ze een patstelling van vier jaar waarin Europa's middelen, van mensen tot geld, uitgeput raakten. Een breder deel van de wereld raakte bovendien bij de oorlog betrokken (een van mijn grootvaders kwam van Canada naar het westfront, de andere van India naar Gallipoli en Irak). Zo begon de aftakeling van wat het welvarendste en machtigste deel van de wereld was. Er werden verrassend weinig ernstige pogingen ondernomen om de gevechten te stoppen. Naarmate de offers toenamen, bereikte de oorlog zijn eigen dodelijke momentum. En de leiders wilden na verloop van tijd niet meer tegen hun eigen mensen zeggen: 'we hebben een fout gemaakt toen we deze oorlog begonnen. We krijgen geen grote overwinning met veel oorlogsbuit als compensatie voor jullie leed. We zullen proberen de andere zijde tot stoppen te bewegen en de scherven zo goed mogelijk te lijmen, maar de toekomst is onzeker.' Dus ging de oorlog voort, en de oorlogsdoelstellingen namen almaar grotere proporties aan om op te wegen tegen de offers die gebracht werden. De oorlog eindigde ten slotte met de val van de centrale mogendheden en de Duitse nederlaag op het slagveld.

Toen de vredesonderhandelaars, met name de leiders van alle naties aan de winnende zijde, bijeenkwamen in Parijs hadden ze een moeilijke taak voor zich omdat ze zich moesten buigen

over een ernstig verstoorde wereld en enorme, onrealistische verwachtingen van hun eigen publiek. De geallieerde leiders kregen vaak het verwijt dat ze een vredesakkoord met ernstige gebreken sloten en dat dit onvermijdelijk leidde tot de Tweede Wereldoorlog. Zoals ik al zei, denk ik dat historici het woord 'onvermijdelijk' erg omzichtig moeten gebruiken. Je kunt bijna altijd keuzes maken, ook al zijn dat soms harde keuzes en sta je vaak onder zware druk. In de zomer van 1914 hoefde de regering van Oostenrijk-Hongarije er niet voor te kiezen om Servië te vernietigen, tsaar Nicolaas II van Rusland hoefde geen bevel te ondertekenen om zijn troepen te mobiliseren tegen zowel Oostenrijk-Hongarije als Duitsland, en Wilhelm II van Duitsland hoefde het bevel niet te ondertekenen om het zogenaamde Duitse Schlieffenplan in gang te zetten met een offensief tegen Rusland in het oosten en tegen België en Frankrijk in het westen.

In 1919 moesten de vredesonderhandelaars zwaarwichtige keuzes maken en stonden ze onder grote druk van hun eigen adviseurs en hun eigen publiek. Ook de oorlog zelf achtervolgde hen. Ze wisten maar al te goed welke prijs betaald was en zagen het bewijs met eigen ogen in Parijs, waar de Duitse granaatschade, gewonde veteranen en burgers met zwarte rouwbanden alomtegenwoordig waren. De vredesonderhandelaars werden ook achtervolgd door de angst dat de oorlog het resultaat was van iets diepgewortelds en gevaarlijks in de Europese samenleving, of specifiek, in bepaalde Europese landen zoals Duitsland.

We mogen ook de bredere context niet vergeten. De oorlog had de Europese samenleving geraakt: het hoge dodental, de lichamelijke en psychische schade bij de overlevenden, de verwoesting en het verlies die zo zichtbaar zijn hier in Ieper, de politieke en sociale beroering, de opkomst van het bolsjewisme in Rusland en zijn latere verspreiding over de wereld, de ineenstorting van rijken zoals Oostenrijk-Hongarije en het Ottomaanse Rijk die, ondanks al hun tekortkomingen, voor stabiliteit zorgden en voor een structuur waarin verschillende volkeren, culturen en religies naast elkaar konden bestaan in relatieve vrede, de schade aan de Europese

samenleving en het geloof van zovele Europeanen vóór 1914 dat hun wereld materieel en moreel aanzienlijk beter was dan in vorige eeuwen. Europa was in 1919 een werelddeel in diepe malaise, en nieuwe machten, in het bijzonder de Verenigde Staten en Japan, waren sterker geworden, terwijl er zich in de grote rijken nationalistische bewegingen roerden.

De vredesonderhandelaars in Parijs hadden ook alle redenen om te vrezen dat de desintegratie van de Europese samenleving zich zou voortzetten en dat hun eigen naties daar niet aan zouden ontsnappen. Op 1 mei 1919 kwam de hele vredesconferentie tot stilstand toen de vakbonden en hun aanhangers door Parijs marcheerden. De Franse regering liet haar troepen daarop uitrukken en overal in het centrum kwam het tot botsingen. Geruchten deden de ronde dat er meer dan 2.000 mensen met ernstige verwondingen naar het ziekenhuis gebracht werden. De druk op de vredesonderhandelaars om de vredesafspraken rond te krijgen en met de heropbouw te beginnen was groot. Ze waren onderling ook diep verdeeld, waardoor het veel langer dan voorzien duurde om het eens te raken over de vredesvoorwaarden. Het resultaat was dat ze nooit samenzaten, zoals ze van plan waren, met de overwonnen machten om behoorlijk te onderhandelen. Dat werd hen nooit vergeven door de Duitsers, en vooral diegenen die weigerden de Duitse nederlaag te aanvaarden. Ook deze factor kwam de vredesonderhandelingen niet ten goede en ondermijnde hun legitimiteit.

We mogen evenmin vergeten dat de vredesonderhandelaars rekening moesten houden met de verwachtingen van hun eigen publiek, dat niet begreep waarom Duitsland – dat zonder al te veel kleerscheuren uit de oorlog kwam in vergelijking met landen als België en Frankrijk, die zware oorlogsschade geleden hadden op hun grondgebied – de schade niet zou moeten vergoeden. Men eiste dus dat Duitsland de schade vergoedde en gestraft werd. De zoektocht naar een zondebok startte bijna zodra de oorlog begon en stopte sindsdien nooit meer. De vredesonderhandelingen zelf kregen veel kritiek omdat de verslagen partijen hardvochtig

behandeld werden en, erger, omdat ze de Tweede Wereldoorlog niet voorkwamen. Mijn eigen visie is dat de objectieve omstandigheden voor een duurzame vrede ongunstig waren in 1919 door de toestand waarin Europa verkeerde, en doordat Duitsland een sterke macht bleef in het hart van Europa. Ik denk echter ook dat men Duitsland, de andere overwonnen naties en ook de Sovjet-Unie terug had kunnen opnemen in de internationale gemeenschap en dat de jaren 20 in feite een veelbelovende periode waren. De grote depressie dreef Europa echter dicht naar een oorlog toe aan het einde van een decennium waarin extremistische politieke bewegingen opkwamen, zowel aan rechtse als aan linkse zijde.

Voorts had de vredesconferentie nog een andere zijde die we niet mogen vergeten. Grote rampen brengen mensen tot inzicht dat er verandering nodig is, en dat was zeker het geval in 1919. De Amerikaanse president Woodrow Wilson verwoordde voor vele oorlogsmoeë Europeanen hun hoop op een betere, eerlijkere en vreedzamere wereld. Hij stelde voor om een Volkenbond op te richten, die moest zorgen voor collectieve veiligheid, een nieuwe diplomatie en zelfbeschikkingsrecht van volkeren, en hij propageerde ideeën die in Europa al decennialang besproken werden. We hebben de neiging om de Volkenbond al te streng te beoordelen omdat de bond een volgende wereldoorlog uiteindelijk niet kon voorkomen, maar we mogen niet vergeten wat de Volkenbond bereikte door geschillen tussen naties op te lossen, ontwapening te promoten en menselijk welzijn te bevorderen via zijn organisaties zoals de Internationale Arbeidsorganisatie. Belangrijker was misschien nog dat de Volkenbond de mogelijkheid opwierp om een internationale structuur te ontwikkelen en te handhaven en dat de wereld niet gedoemd was tot een anarchistische toestand waarin naties tegen elkaar opboksen om de bovenhand te krijgen. Dat idee en die hoop verdwenen nooit. Zelfs tijdens de Tweede Wereldoorlog tekenden geallieerde staatsmannen plannen uit voor een opvolger van de Volkenbond en voor nieuwe, internationale economische instellingen. Ditmaal waren de Verenigde Staten, onder het wijze leiderschap van president Franklin Roosevelt, de hoofdrolspeler bij de opbouw van de nieuwe

orde en sloten ze zich aan bij de nieuwe instellingen zoals de Verenigde Naties en de Wereldbank. We proberen nog steeds om een sterke internationale structuur op te bouwen en om zo veel mogelijk staten in de internationale gemeenschap te houden. Die inspanningen mogen niet stoppen.

Laten we even stilstaan bij de manier waarop de vrede faalde in 1914. En ook nadenken over de pogingen om opnieuw aan vrede te werken na 1919. En laten we de volgende zaken voor ogen houden:

Instellingen zijn belangrijk.

Leiderschap is belangrijk.

Leiders volgen de publieke opinie beter niet blindelings, maar moeten proberen om te informeren en om de publieke opinie in een positieve richting te sturen.

Wij zijn belangrijk. En wij moeten ervoor zorgen dat onze leiders de lat hoog leggen.

Maar bovenal mogen we nooit de moed opgeven en moeten we aan vrede blijven werken.

\*\*\*

Prof. Margaret MacMillan

10 november 2013 – Het Perron, Ieper

*De Elfnovemberlezing wordt georganiseerd door het Vlaams Vredesinstituut, Vredesstad Ieper en het In Flanders Fields Museum.*